

Ксенија Љ. Ђурић-Атанасијевиќ
Војна академија, Београд

КОМУНИЦИРАЊЕ И ДЕМОКРАТИЈА У 21. ВЕКУ

Сажетак

За остваривање демократских права цивилним друштвима потребан је, с једне стране, приступ информацијама који им омогућава да направе политички избор, а с друге стране, доступност канала комуникације којима могу да се изразе мишљења о питањима од друштвеног интереса и да створе респектабилно јавно мњење које уважавају носиоци политичке власти.

Рад се бави утицајем развоја комуникација и комуницирања у 21. веку на демократске процесе. Циљ рада је анализа потенцијала нових и иновираних облика комуницирања посредованих глобалном мрежом на развој демократије, односно анализа предности и недостатака савременог комуницирања за демократске процесе у једном друштву. У облику научне дескрипције представљене су предности нових облика комуницирања – интерактивност, доступност, стварање заједничке свести и вирутлених група – за демократију. Приказани су затим недостаци, који постоје у свим параметрима система са елементима: информационо-комуникационе технологије - информације – грађани – јавна сфера и власт – повратне информације. Чланак се осврће и на мањкавости међуодноса савремено комуницирање - демократија у српском друштву и наводи одређене претпоставке за боље и адекватније коришћење савремених информациононих технологија и нових облика комуницирања у развоју демократских процеса.

Кључне речи: комуницирање, информационо-комуникационе технологије, Интернет, демократија, јавно мњење, нови медији, друштвени медији

Људско комуницирање почетком 21. века карактеришу нови облици омогућени развојем информационо-комуникационих технологија (ИКТ). чији различити називи – мрежно, дигитално, интерактивно, хиперактивно, тотално, компјутерско или виртуелно – упућују на његову вишезначност. Промене у сфери масовних медија од краја 20. века имају такође револуционарни значај. Конвергенцијом медијских технологија, масовно комуницирање је освојило нове садржаје, а његовом интернационализацијом релативизоване су државне границе у емитовању и пријему радиодифузних програма чиме је свет уистину постао Маклуаново глобално село.

Демократија је последњом комуникационом револуцијом добила нове подстицаје и садржаје. Традиционални медији, неопходни за обликовање јавног мњења, део своје улоге уступили су новим медијима¹⁾ и комуницирању многих са многима. Глобална мрежа, доступна свима и на сваком месту за коришћење без посебног стручног знања, пружила је могућност да грађани искажу своје мишљење и учествују у стварњу јавне сфере.

Међутим, остаје питање колики су квалитативни добитак за демократију створили нови облици комуницирања и да ли су они права основа за развој непосредне демократије. Све присутнија су питања ограничења и замки које постоје у савременом прожимању демократског и комуникационог у 21. веку. За нас је значајно и питање колико је српско друштво у могућности да искористи оно што је позитивно у том међуодносу.

КАРАКТЕРИСТИКЕ КОМУНИЦИРАЊА У 21. ВЕКУ

Нова технологија довела је до савремене експанзије директног комуницирања. Политиколог Кин (John Keane) оцењује да се „компјутерско комуницирање све више поима као сплет токова између различитих публика, а све мање као размена робе која се поседује и контролише попут ствари, што је била одлика масовног комуницирања“²⁾. Глобална мрежа Интернет мења традиционалне границе између интерперсоналних феномена и феномена масовне

1) Појам *нови медији* означава технолошку револуцију преношења медија на облике комуникације и продукције асистираних рачунарима

2) Наведено према Мирољуб Радојковић, Мирко Милетић. *Комуницирање, медији и друштво*, Стилос, Нови Сад, стр. 161

комуникације, али рађа и нове могућности и ризике у начинима на који људи ступају у релације једни с другима.³⁾

Глобална мрежа одржава и конвергерира класичне и постојеће преносе података као што је „штампање“ новина, „емитовање“ радио и ТВ програма. „Тиме Интернет постаје иновирани медиј који у себи сублимира класичне масмедије, па се они јављају у новом, информативно развијеном, а тиме и демократскијем виду“⁴⁾. Али, Интернет ствара и услове за настанак нове праксе, односно нових медија са знатно другачијим друштвеним последицама. Глобална мрежа обезбеђује инфраструктуру за најразноврсније облике друштвених медија⁵⁾ као што су блогови, форуми, друштвене мреже и други канали комуникације који дају нов квалитет интеракцији између људи.

За развој комуницирања, поред интерактивности, значајне још су две карактеристике Интернета: његова доступност широм света и претпоставка да је садржај мреже децентрализован, односно да се практично не може контролисати.⁶⁾

ДЕМОКРАТИЈА И МЕДИЈИ У САВРЕМЕНИМ ДРУШТВИМА

Савремена друштва обогатила су Аристотелов став о демократији као владавини народа новим идејама, које су постале интегрални део значења демократије и њеног степена постигнућа.

- 3) Спирс и Ли су аутори модела SIDE (Social Identity Model of Deindividuation Effects) који се користи да би се истраживали контрадикторни ефекти анонимности и друштвене изолације у различитим контекстима on-line комуницирања (Russell Spears, Martin Lea (2002). “The Power of Influence and the Influence of Power in Virtual Groups. A SIDE look at CMC and the Internet”. *The Journal of Social Issues*, 58, 91-108)
- 4) Владимир Штамбук: Да ли је Интернет медиј? *Communication Management.*, Факултет политичких наука, Београд, бр. 1/2006. стр. 67
- 5) Појам *друштвени медији* користи се данас за све Интернет апликације које омогућавају интеракцију и пружају могућност стварања и размене идеја, информација и других садржаја.
- 6) Међутим, могућност и пракса контроле и манипулације постоји, јер децентрализована и неконтролисана структура руши комуникацијски суверенитет држава. Позивајући се на потребу заштите националне безбедности, морала, али и заштите режима на власти, државе контролишу различите облике комуницирања појединаца или организација. И земље које су поносне на своју слободу говора прибегавају контроли коришћења Интернета, праћењу одређаних сајтова или електронске поште. Владани званичници, топ менаџери мултинационалних корпорација или медијски магнати, сматрају поједини критичари, поседују „кичму“ Интернета, одређују како грађани могу да приступе мрежи и посматрају њихову употребу. Утицај остварују и преко „независних“ регулаторних тела и протокола које корисници морају да следе чиме се Интернет претвара у још један алат за политичко усмеравање и контролу.

Без обзира на теоријска полазишта, постоји практичан консензус о неколико кључних аспеката одређења демократије⁷⁾ - поштовање политичких права, постојање грађанских слобода које се односе на гарантовање слободе за акте политичке партиципације и слободе у свакодневном животу и, као трећи аспект, институционализована контрола и равнотежа која се, пре свега, односи на ограничење вршења извршне власти. Грађани у демократији не само да бирају своје лидере него задржавају и способност да институционално ограниче њихову моћ. Демократија, међутим, и даље остаје апстрактан, субјективан концепт који тешко може да се квантификује⁸⁾. Државе су комплексни системи - номинално, демократска држава може да има недемократске организације и праксу и *vice versa*.

Опште је прихваћено мишљење да постоји јака веза између медија масовног комуницирања и демократије. Медији преносе информације што омогућава грађанима да направе политички избор, а доносиоцима политичких одлука да представе идеју или ступе у интеракцију с грађанима. Масмедији зато и даље остају најзначајнија спона између политичара и грађана. Јавни сектор, при томе, задржава политичке или комерцијалне притиске који могу значајно да умање слободу медија. Цензура медија није својствена само тоталитарном, аутократском друштву, већ је користе и власти у демократским друштвима, мада у њима она није увек тако очигледна⁹⁾.

- 7) Jagers Keith, Gurr Ted Robert "Tracking Democracy's Third Wave with the Polity III Data", *Journal of Peace Research*, 32, стр. 469-489. Пројекат *Polity* прикупља институционалне карактеристике држава у свету од 1800 до краја 20. века и користи се за мерење демократског развоја.
- 8) У академским круговима и даље се трага за стварањем корисних и јасних мера за одређивање демократичности поједине земље. Компаративни преглед слобода (*Comparative Survey of Freedom*). Freedom House-а најчешће се користи у западним академским истраживањима да би вредновала корелација са демократијом.
- 9) Дон Кин сматра да је и у развијеним демократијама још увек веома присутно неколико посебних облика политичке цензуре према медијима: власт има ванредна овлашћења да би натерала медије на непосредно повиновање њиховим жељама - путем налога, претњи, забрана, па чак и хапшења. Други облик цензуре представља „наоружана тајност” - модерна државна власт црпи снагу из полицијских и војних органа, који су обавијени велом тајни и увек могу да изнесу поједине дискредитујуће податке о домаћим и иностраним противницима и тиме да усмере њихов рад. Лагање у политици је, такође, облик политичке цензуре. Државно оглашавање представља још један облик, јер рекламирање владе је крупан и уносан бизнис, који покрива „кампање” у вези са сваким политичким питањем. Корпоративизам је такође облик политичке цензуре. Мреже организација из приватног сектора обављају различите функције у корист владе кроз механизме преговора, концесија и уговора, па тако знатан број одлука које имају крупне јавне последице не доносе ни извршна власт, ни законодавство, ни тржиште, него се обликују између представника друштвених група, или између група цивилног друштва и државе. (Медији и демократија, Филип Вишњић, Београд, 1995, стр. 18-27)

Појава глобалне мреже мења односе политика-медији-јавност. Интернет је технолошка иновација која на јединствен начин доприноси демократији: својом приступачношћу и интерактивношћу, отвореношћу за кориснике из целог света, при чему „измиче цензури, регулацији и комерцијализацији као ниједан медиј пре њега“¹⁰⁾. У овом ставу садржана је суштина позитивних мишљења о доприносу нових информационо-комуникационих технологија и медија демократским процесима.

Анализа доприноса савремене технологије и виртуелног комуницирања за развој демократије не би могла, на први поглед, да то оспори. Потенцијал друштвених медија види се управо у њиховој подршци развоју цивилног друштва и јавне сфере. Интернет је допринео настанку бројних организација цивилног сектора, тиме што је олакшао окупљање истомишљењика, артикулисање идеја и реализацију њихових замисли.

За суштину демократије изузетно је битна промена политичких институција које постају видљивије и омогућавају јавности да оствари стални приступ документима. Од почетка овог века владе развијених демократских земаља усвајају политику која промовише цивилно и политичко коришћење ИКТ да би унапредиле живот грађана и пружиле им бројне услуге и накнаде кроз тзв. електронску владу – e-gov, али и да би их охрабриле да учествују у управљању. Међутим, као што констатује Чедвик (Chadwick, A)¹¹⁾ могућности за партиципативну или консултативну улогу грађана још увек нису остварене ни у једној земљи.

Демократски потенцијал виртуелног комуницирања одражава се и у чињеници да се њиме превазилази традиционални статус неједнаких. За организације које желе да ојачају свој демократски карактер, значајно је да „обичан“ грађанин може директно да се обрати највишем званичнику. Виртуелно комуницирање има демократски потенцијал и у остваривању једног од основних демократских права – права на избор политичких представника. Електронско гласање је све присутније, омогућавајући великом броју грађана једноставније остваривање гласачког права.

---

10) Мекнејр М, *Технологија-Нове технологије и медији*. у Адам Бригс, Пол Кобли, *Увод у студије медија* Clío, Београд, 2005, стр. 291

11) Chadwick Andrew, May Christopher. "Interaction between States and Citizens in the Age of the Internet: E-government in the United States, Britain and the EU", *Governance*, Volume 16, Issue 2, April 2003,

ЈАВНО МЊЕЊЕ, ДЕМОКРАТИЈА И ВИРТУЕЛНО КОМУНИЦИРАЊЕ

Једну од основних димензија активног политичког понашања представља политичка комуникација - свест о јавним пословима и политичка информисаност која се заснива на мотивацији да се до информација дође. Заинтересованост јавности доприноси већој грађанској партиципацији и бољем заступању интереса већег спектра друштвених група, па тиме и успешнијем функционисању демократског система.¹²⁾ Глобална мрежа пружа могућност грађанима да лакше дођу до информација, али и да изнесу свој став и аргументе које други могу да прихвате.

Ефикасност и одговорност изабраних носилаца политичког одлучивања у демократском друштву зависи од сложене, сталне и релативно неструктуриране јавне дискусије: комуникације коју Јирген Хабермас назива „неформалном јавном сфером“¹³⁾. Избори се фокусирају на формални избор доносилаца политичких одлука, који би требало да буду одговорни својим бирачима, али би јавна дискусија (увек и на сваком месту) требало да има свој живот ван ритма формалне политике.

Штампани медији су, како то одређује Хабермас, у читавом једном веку помогли демократизацију Европе стварајући простор за дискусију и сагласност међу политичким ангажованим грађанима, пре него што су се те државе демократизовале. Међутим, кроз већи део 20. века електронски масовни медији – радио и телевизија, преузели су најзначајнију улогу у артикулисању политичких ставова, тако да ставови различитих група нису могли да допру у сферу јавног мњења. Бројна политиколошко-комуникациска истраживања била су посвећена истраживању релације медијског посредовања друштвене и политичке стварности, као основе процеса конституисања јавног мњења. Примарни процес је био информисање грађана о друштвено-политичкој стварности и њеним релевантним проблемима¹⁴⁾ на основу којег је требало да се изграђује мњење о актуелним општерелевантним питањима друштвене стварности. Теоријске поставке Винсента Прајса повезале су ин-

12) Joshua Cohen. Reflections on Information Technology and Democracy. *American Academy of Arts and Sciences symposium*, Boston Review, 2009

13) Шире: Кољевић В. „Јавни ум у процедуралистичком схватању демократије код Хабермаса“, *Српска политичка мисао*, 2007, бр 1-2, стр 151-164

14) Милена Пешић, Александар Новаковић, „Медијска производња значења; критика једног редукционистичког поимања релације медији-порука-јавност“, Београд. *Српска политичка мисао*. бр 1, 2011, стр 115-137

дивидуалну когницију у друштвеној групи и процесе социјалног структурирања медијске публике у јавност, посредством друштвене комуникације. Део истраживања је доказивао да се посредством учешћа у јавној медијској расправи маса гледалаца структурира у јавност. Међутим, велики број расправа сводио се на тврдње да је публика масовних медија маса, а не јавност и да је зато подложна манипулацијама медија, односно доносилаца политичких одлука.¹⁵⁾

Поборници нових медија сматрају да су због доступности и неограничене количине информација они адекватнији агенс социјализације у односу на масмедије који су преовлађивали два века. Јавно мњење *поново* почива не само на медијима масовног комуницирања, већ и на *хабермасовском* разговору. Корисник друштвеног медија може да произведе садржај и себе учини друштвено видљивим, јер за стицање угледа или популарности није више потребна припадност великој или познатој комуникационој организацији, него постизање успеха у оквиру неке мреже.

Друштвени медији су водећи и у омогућавању стварања „заједничке виртуелне свести“. Сваки члан групе тежи да разуме ситуацију, али схвата да и други то чине и да он представља део шире заједнице истомишљеника, што је услов за стварну политичку акцију.

Највећи ефекти нових, а посебно друштвених медија, постигнути су управо у државама у којима јавна сфера већ ограничава акције власти, односно у земљама развијене модерне демократије. У том смислу друштвени медији представљају алат за стварање јавног мњења надилазећи или интергришући се с другим легитимним окружењем као што су традиционални медији, индустрија културе, удружења, клубови и слично, стварајући нове могућности и реактивирајући партиципацију.¹⁶⁾ Корисници друштвених медија делују у одређеном политичком контексту, који може да стимулише или потискује њихове ставове према држави.¹⁷⁾ Показало се да и у развијеним демократијама промена јавног мњења инцирана новим медијима може да обори или уздрма националне и локалне владе.

Медији омогућени новим технологијама, међутим, остварују посебан ефекат у државама у којима су ограничене политичке сло-

15) Исто, стр. 115-137

16) Fausto Colombo Will Social media save democracies?, *Communication Management FPN*, Beograd, br.20, 2011, стр. 5

17) Исто, стр 6

боде и постоји видљива цензура слободном изражавању, јер ограничавају монопол државе на јавни говор. Способношћу да створе идентитет и осећај припадности одређеној групи, друштвени медији постају јаки инструменти за покрете који се заснивају на идентитету и посвећености некој идеји, често супротној званичним властима или култури. Држава може лако да контролише алате које користе дисиденти, док оне које користи шири круг грађана тешко може да цензурише, а да не ризикује политизацију великих група или аполитичних актера¹⁸). Први случај у коме је један нови медиј имао улогу мобилизатора јавне сфере, било је рушење филипинског председника Естраде, 2001. године, а догађаји у арапским земљама у пролеће 2012. године потврдили су да у новом веку, окупљања, протести и револуције неће бити организовани путем класичних медија, већ ће бити *твитовани, блоговани и организовани на Facebook -у*.

ИДЕАЛАН МОДЕЛ ЗА СТВАРАЊЕ ЈАВНОГ МЊЕЊА?

Када се говори о јавној дискусији као основи за демократске процесе, могао би да се конструише користан, ако не и идеалан модел. Амерички публициста Џошуа Коен (Cohen)¹⁹) сматра да постоје најмање четири квалитета дискусије о јавној сфери: слобода изражавања сопствених ставова, затим обезбеђивање једнаког и јефтиног приступа информацијама, пружање једнаких могућности да се аргументи представе другима и потреба да се дискусија заснива на информацијама високог квалитета.

Да ли су нови медији посредовани Интернетом успели да подрже такав модел? Тешко је тврдити да је наступила ера такве комуникативности Интернета који га претвара у главног носиоца целокупне креативне и личне активности чланова друштва, а тиме

18) У том простору делују и западне демократије које, заклињујући се у добре намере и интерес грађана који живе у појединим аутократским или тоталитарним режимима, улажу средства да онемогуће цензуру, односно да створе слободу приступа информацијама (са Запада) грађанима тих држава и подстанку демократизацију. У ту сврху покушава се и стварање инструмената-софтвера, али до сада такви покушаји, попут *Haystack* –а, нису успели. *Haystack* је незавршен софтверски програм који је започет 2009. године као алт за онемогућавање Интернет цензуре у Ирану. Међутим, прва тестирања су показала да овај софтвер није испунио обећања о својој функционалности и безбедности, већ су, напротив, његови корисници постали још рањивији за државну цензуру и санкције.

19) Joshua Cohen, *Reflections on Information Technology and Democracy*. American Academy of Arts and Sciences symposium, February 28, 2009, Boston Review

и самосвесног ствараоца јавног мњења и творца друштава суштинске демократије.

Ограничења су бројна и још увек недовољно истражена. Чак и у најразвијенијим друштвима, где су проценат власника компјутера и коришћење мреже изузетно високи, постоје чланови друштва који не могу да га користе – због трошкова, иако су они у основи мали, али и због информатичке неписмености.

Када је у питању слобода изражавања, не може са сигурношћу да се тврди да друштвени медији адекватно појачавају слободу изражавања различитих ставова. Истраживања показују две, донекле контрадикторне, карактеристике. Поједини друштвени медији, као што су блогови или форуми, филтрирају информације и мишљења која не одговарају претходним ставовима носилаца медија и улажу напоре за стварање истоветности мишљења унутар медија. При томе, унутрашња истоветност охрабрује показивање екстремнијих ставова, посебно према различитим врстама ауторитета. С друге стране, између различитих друштвених медија расте поларизација која се креће од нетолеранције и исказивања радикалних ставова до оштрих вербалних сукоба.

Оно што посебно треба подврћи анализи јесте ниво информисаности и квалитета информација који корисници нових медија и глобалне мреже размењују. Нема доказа за тврдњу да Интернет у просеку ствара боље информисане људе у односу на период када су преовлађивали други медији. И поред обиља информација, људи остају ограничени својим моћима пријема, обраде и коришћења доступних информација. Може се претпоставити да занемаривање информација иде на штету друштва, јер нови медији дају могућност за исказивање и фаворизовање приватног и индивидуалног. На друштвеним мрежама се износе појединачна мишљења која не могу лако да доспеју у јавну сферу, односно ван мреже на којој су изнета.

Посебно дискутабилан јесте квалитет информација. Тешко је остварити демократску јавну сферу уколико не постоји врста информација која има шири, истраживачки и свеобухватнији приступ проблему. „Нови облици комуникације управљају стварношћу: реална порука се мења сликом, критичка дубина – естетизованом површином, а аргументација и истраживачки немири повлаче се пред слаткоречивим политичким уверавањима, забавом и сензацијама“.²⁰⁾ Нови медији угрожавају и грађанску функцију новинар-

20) Зоран Левковић, Радивоје Петровић, „Јавно мњење и демократски дефицит у добу мултимедија“. *Српска политичка мисао*. Београд, 2010, бр 4, стр 105

ства, јер уместо професионализма и истраживачког новинарства наступа олако прикупљање информација и импровизација.

С озбиром на то да Интернет омогућује висок степен избора за сваког корисника и не поштује увек стандарде заједнице, могући су садржаји који су антисоцијални, анархични, морално дискутабилни или друштвено неприхватљиви. Већи део нових медија нема комуникационе вратаре и праву контролу садржаја, а повећање броја анонимних извора релативизује важност истинитог и поузданог приказивања догађаја. .

ДЕМОКРАТИЈА И КОМУНИЦИРАЊЕ У СРБИЈИ У 21. ВЕКУ

Нове информационо-комуникационе технологије у Србији имају континуиран развој, мада условљен економским развојем друштва. Власт схвата значај развоја ИКТ, тако да је у новом веку усвојено неколико стратегија²¹⁾ које се односе на стварање нормативних и техничких услова за веће коришћење најсавременијих технологија и стварање информационог друштва. Стратегија развоја информационог друштва, као и претходно утврђена Стратегија развоја широкопојасног приступа гарантују коришћење Интернета, као најважнијег услова за развој нових облика комуницирања.

Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016.²²⁾ пружа подршку развоју традиционалних медија, али подстиче и развој јавних гласила на новим технолошким платформама. Стратегија дефинише Интернет „као основно људско право, као јавно добро које је лако доступно свима и отворено у смислу слободе изражавања и информисања“ и истиче да ће „држава правним оквиром гарантовати слободу изражавања на Интернету, водећи рачуна о томе да је рестрикција слободе изражавања прихватљива само у оним случајевима када је то предвиђено правом, међународним стандардима и међународним правом“.²³⁾

За питање односа комуницирања и демократије битни су и ставови Стратегије који говоре о медијској писмености и плура-

21) Стратегија развоја широкопојасног приступа у Републици Србији до 2012 и Стратегија развоја информационог друштва до 2020 године (Сл. Гласник 51-2010-41)

22) Службени гласник, 75/2011-3

23) Држава има право да спречи слободу изражавања „ако је то неопходно ради заштите права и угледа других, чувања ауторитета и непристрасности суда и заштите јавног здравља, морала демократског друштва и националне безбедности Републике Србије“ - Устав Републике Србије, 2006, чл 46

лизму. Развој медијске писмености, предвиђен је „кроз развијање индивидуалних способности грађана, да користе, разумеју и критички вреднују различите аспекте јавних гласила и медијских садржаја, као и кроз јачање позитивног утицаја на факторе окружења. Медијски плурализам подразумева, пре свега, медијску разноликост садржаја.²⁴⁾ Наглашава се и да ће Србија пратити развој медија на новим технолошким платформама, предузимајући мере које подстичу очување и јачање медијског плурализма и разноврсност медијског садржаја.

Колико је, ипак, Србија удаљена од развоја коришћења савременог комуницирања као услова за јачање јавне сфере и за (даљи) демократски развој? Колико Коенови захтеви могу да буду примењиви у Србији?

Ако се имају у виду традиционални медији као главни носиоци информисања јавности, проблеми су вишеструки. На једној страни су агенси медијског система који на различите начине врше притиске на слободу масмедија, што је основни услов за њихову демократску функцију. Најутицајни агенси медијског система Србије су политичке партије и власници капитала, који и даље могу да манипулишу медијском сфером.

На нивоу медијског комплекса видљиви су бројни проблеми. Неуспеле приватизације, посебно локалних медија, нерешено питање власништва и стални финансијски проблеми великог дела штампе, радија и ТВ станица умањили су квалитет медијске продукције и учинили медијски комплекс веома осетљивим на спољне утицаје. На квалитет новинарства утичу мала примања медијских посленика и наметнута штедња Медији, посебно електронски, који и до сто одсто прихода остварују од оглашавања и реклама, жртве су ниске привредне активности. Мада нормативна акта захтевају емитовање сопствене или, макар, домаће продукције, електронским медијима је доступнија страна инфозабавна продукција, нижих цена и сумњивог квалитета, чиме тешко може да се испуни функција медија за стварање активне јавности.

Традиционални медији користе нове технолошке платформе, али недовољно користе могућност интеракције са својом масовном публиком, што умањује вредност коришћења ИКТ за развој комуницирања, а посредно и развој демократије.

24) „Очување и унапређење медијског плурализма подразумева мере које грађанима омогућавају приступ различитим изворима информација, мишљења и медијских садржаја који им помажу да оформе сопствено мишљење и одупру се утицају доминантног мишљења креираног из центара моћи“

На нивоу рецепијената, читалаца и слушалаца проблеми проистичу из социјално-економских услова у друштву и ниске медијске писмености. Низак животни стандард оборила је тираже штампаних медија и број читалачке публике, а опада и гледаност емисија са политичким порукама.²⁵⁾ Масовна публика у Србији све више користи нове технологије за комуницирање.²⁶⁾ Ипак, цена коришћења Интернета је још увек висока у односу цену коштања у западним земљама, што је последица монопола јавног предузећа Телеком. Део популације, углавном старије од педесетпет година, али и млађих, веома мало користи глобалну мрежу, а посебно нове облике виртуелног комуницирања.

Мањкавости комуницирања на друштвеним мрежама уопште, могу да се идентификују и у српском друштву. Комјунити менаџери се углавном задржавају на приватном и личном облику комуницирања, док су шире, политичко-друштвене теме мало заступљене. Блогови и форуми о широко схваћеним политичким темама ретки су и углавном искључиви у својим ставовима према сваком другом мишљењу.

Носиоцима политичке власти препуштено је да одлучују о коришћењу друштвених медија за комуникацију са грађанима који су их изабрали. Државни органи формалано стварају услове за комуникацију са грађанима. Државне институције имају своје интернет странице, а велики је број оних који користе друштвене мреже за контакте. Међутим, код нас не постоје истраживања која би утврдила колико се та интеракција остварује и колико је близу моделу двосмерне симетрије, као најразвијенијем моделу односа с јавношћу.

Конвергенција традиционалних медија и ИКТ пружила је најшири простор за изражавање личних ставова о темама које покрећу медији, што би потенцијално могло да постане организатор јавног мњења. Међутим, оваква реаговања могу да имају различита ограничења: ограниченост само на кориснике глобалне мреже, (могућу) цензуру ставова и мишљења слушалаца и гледалаца која се не слажу са медијем и на крају, преовлађивање негативних, па и екстремних ставова у односу на позитивна и неутрална реаговања.

---

25) Постоје, међутим, специфичне политичке емисије и гости у њима које и данас стварају заинтересованост публике. Даља анализа гледаности може да покаже корелацију између политичког става гледалаца и учесника емисије, као и постојања или одсуства поверења у поједине носиоце политичких функција.

26) Више од 55% домаћинстава поседује рачунар, а више од 47% домаћинстава користило је Интернет у протеклој години (Републички завод за статистику, доступно на www.stat.gov.rs, 20.7.2013)

Све то доводи у питање потенцијал оваквог мишљења као репрезентанта јавног реаговања.

*
* *

Појединачни примери да нови медији доприносе стварању јавног мњења и повећању одговорности носилаца политичке власти у развијеним демократијама, али, још више, примери коришћења нових медија у процесима демократизације појединих друштва указују на њихов значајан демократски потенцијал. Међутим, потенцијал нових облика комуницирања још увек на значи да су створени услови за квалитативни помак у унапређењу демократских параметара једног друштва. Проблеми се односе, пре свега, на техничку страну комуницирања заснованог на компјутерским технологијама, ограничену доступност мреже која захтева информатичку писменост корисника, али и на претрпаност, често непоузданим или недовољно квалитетним, информацијама. Друга врста проблема потиче од корисника нових и иновираних облика комуницирања, истовремено субјекта *демократског* комуницирања. Грађанин мора да буде мотивисан у тражењу информација које су потребне за његову улогу политичког појединца и да буде заинтересован за друштвену сферу свог битисања. Нови облици комуницирања показују да се корисници ИКТ одвајају и затварају филтрирањем информација и мишљења која одговарају претходним ставовима, а не разменом идеја које доводе до делатног мишљења и истинског јавног мњења. За нове облике комуницирања, као и за интерактивност која је омогућена електронским облицима традиционалних медија, карактеристично је преовлађивање негативних или екстремних ставова и нетолерантна поларизација, која је веома удаљена од медијских расправа о питањима од општег значаја и Прајсовог структурирања медијске публике у јавност. Демократски потенцијал Интернета и нових медија у пракси маргинализује и начин на који власт употребљава нове технологије. Истраживања²⁷⁾ показују да преовлађује управљачки модел интеракције власти са грађанима у односу на консултативне и партиципативне могућности нових и друштвених медија.

ИКТ и њима посредовани облици комуницирања могу да значајно допринесу демократским процесима уколико би се поштовали неки једноставни захтеви као што су: развијање културе говора, стварање јавног дискурса, а не задржавање на приватном,

27) Andrew Chadwick, Christopher May. "Interaction between States and Citizens in the Age of the Internet: E-government in the United States, Britain and the EU", *Governance*, Volume 16, Issue 2, April 2003, str. 271-300

поштовање друштвених и моралних норми, као и одговорности за написану реч.

Предности које пружају ИКТ и нови облици комуницирања погодне су и за српско друштво у мери у којој се оно технолошки развија. Међутим, ограничења постоје у свим параметрима употребе нових облика комуницирања у српској демократији – сложени економско-социјални услови који угрожавају традиционалне медије и детерминишу и коришћење глобалне мреже, неизграђеност и непоштовање културе говора корисника или скривање иза анонимности која рађа екстремизам. Можда најзначајније од свега, у српском политичком животу не негује се консултантски и партиципативни модел комуницирања с грађанима, већ и даље преовлађује посредно информисање путем традиционалних медија подложних различитим ванмедијским утицајима политичких елита и власника капитала.

Даља истраживања српске сцене требало би да се баве актуелном употребом нових технологија у стварању двосмерне комуникације носилаца власти и грађана као предуслова за демократски развој и да анализирају позитивне примере одговорности и поштовања преовлађујућег мишљења учесника комуникационо-демократског процеса од стране доносилаца политичких одлука.

ЛИТЕРАТУРА

- Governance and Information Technology: From Electronic Government to Information Government*, Mass: the Unit Press, Cambridge, 2007
- Бригс Адам, Кобли Пол, *Увод у студије медија*, Београд, Clio, 2005
- Chadwick Andrew, May Christopher. "Interaction between States and Citizens in the Age of the Internet: E-government in the United States, Britain and the EU", *Governance*, Volume 16, Issue 2, April 2003, str. 271-300
- ICT's for Democracy: Information and Communication Technologies for the Enhancement of Democracy*, Swedish International Development Agency, Oct. 2009
- Jagers Keith, Gurr Ted.Robert., Tracking Democracy's Third Wave with the Polity III Data, *Journal of Peace Research*, 2008, br 32, str. 469-489
- Јевтовић Зоран, Петровић Радивоје, „Јавно мњење и демократски дефицит у добу мултимедија“, *Српска политичка мисао*, Београд, бр. 4/2010, стр 105-126
- Mc Combs Maxwell, Shaw Donald, Weaver David. *Communication and Democracy – Exploring the Intellectual Frontiers in Agenda Setting Theory*, New Jersey. Lawrence Erlbaum Associates, 1997
- Кин Џон, *Медији и демократија*, Филип Вишњић, Београд, 1995
- Colombo Fausto, Will Social media save democracies, *Communication Management.*, FPN, 2011 br. 20 стр. 5-18

- Cohen Joshua, Reflections on Information Technology and Democracy. American Academy of Arts and Sciences symposium, February 28, 2009
- Кољевић Б. „Јавни ум у процедуралистичком схватању демократије код Хабермаса“, Српска политичка мисао, 2007, бр 1-2, стр 151-164
- Michael Margolis, Gerson Moreno-Riano. *The Prospect of Internet Democracy*, Ashgate Publishing Lmt, Surrey, England, 2013
- Пешић Милена., Новаковић Александар, Медијска производња значења; критика једног редуccionистичког поимања релације медији-порука-јавност, Београд. *Српска политичка мисао*. бр 1, 2010, 115-137
- Price V., On the Public Aspects of Opinion: Linking Levels of Analysis in Public Opinion research, *Communication research* 1988, 15: 659-678
- Political Communication in Postmodern Democracy*. ed. Brants Kees, Voltmer, Katrin. Palgrave Mac Millan, NY 2011
- Радојковић Мирољуб, Милетић Мирко. *Комуницирање, медију и друштво*, Стилос, Нови Сад, 2006.
- Shirky C., The Political Power of Social Media: Technology, the Public Sphere and Political Change. *Foreign Affairs*, USA, January-February 2011, доступно на <http://www.foreignaffairs.com/articles/67038/clay-shirky/the-political-power-of-social-media> (20. 3. 2013.)
- Spears Russell, Postmes Ted, Lea Martin., „The Power of Influence and the Influence of Power in Virtual Groups. A SIDE look at CMC and the Internet”. *The Journal of Social Issues*, 2002, 58: 91-108
- Стратегија развоја информационог друштва у Републици Србији до 2010. године, *Службени гласник Републике Србије*, 51/2010
- Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године, *Службени гласник Републике Србије*, 75/2011-3
- Штамбук Владимир. Да ли је Интернет медиј? *Communication management*, Факултет политичких наука, Београд, 2006
- Quantitative Analyses: The Empty Corner. *RAND Corporation* www.rand.org/pubs/rgs_dissertations/RGSD127RGSD

Ksenija Djuric-Atanasievski

COMMUNICATION AND DEMOCRACY IN THE 21ST CENTURY

Resume

Present day communication creates opportunity to develop participatory model of democracy. Its dominant characteristics are interaction and ability to present individual content and opinion in public sphere. New ways of communication through computers and global network enable greater number of community members to provide their comments and take part in forming public opinion.

Information and communications technology allows innovation in traditional media, creation of new forms and produces unlimited amount of information from the political sphere for broad range of us-

ers. This in turn enables more informed political choice in democratic society and articulation of prevailing public opinion on broad social issues. Certain examples of forming public opinion, such as was the Arab Spring, revealed the importance and democratic potentials of these new use of media. These social movements increase the responsibilities of politicians in developed democracies, and more importantly present new ways of using media in the process of democratisation of some societies.

However, a creation of new ways of communication in a society does not necessarily indicate that a qualitative progress in improving democratic parameters has been achieved. There are still problems related to the technical component of the communication based on computer technology: limited accessibility for some users who are not proficient, but also overload of often unreliable and no quality information. The other type of problems is related to the users of new and innovative means of communication who are the subject of *democratic* communication at the same time. A citizen must be motivated to search for the information needed for his/her role of an political individual and must show interest in social role of his/her being. The new way of communication reveals that Internet users can be separated and locked out by filtering information and opinions that reflects previous stands, not by exchange of ideas that would produce productive attitudes and true public opinion. These new way of communication are abundant in negative and extremists views and bigoted polarisation that are miles away from public discussions on all-important social issues and Price's conversion of media audience to the public. Anonymity reduces the responsibility of the negative effects that written word may have on other people. As widely acknowledged, communication through social media has also been exposed to manipulation and mismanagement.

In addition, democratic potential of internet and new media have been marginalised by the way modern governments use these new technologies. Some research has confirmed that the most prevailing model of interaction between government and citizens is more commanding than consultative and inclusive. Governments still use Grunig's model of public information that aims to distribute information for which feedback is not sought and which supposed to influence the public to support the interest of the organisation it represents.

Informational technologies and the types of communications they enable can contribute significantly to democratic processes if some simple rules are obeyed such as: promotion of public debate and behaviour, forming of public discourse not focus on the private one, respect for social norms and ethics and responsibility for written publications.

Every successful manifestation of virtual public that is democratic or just advocating democracy confirms the importance and usefulness of the global network and its products for the strengthening of democracy. Such manifestation are not rare globally any more but they may be susceptible to mismanagement and abuses which does not support democracy.

The advantage of informational technology and new ways of communication between communities are beneficial to the Serbian society as much as this technology is being developed and becoming informational. But, how much it can contribute towards democratic processes in Serbia? Electronic versions of traditional media offer more opportunity for interaction and in addition to that, more citizens of Serbia use social network. However, there are some impediments in all these parameters of the use of the new ways of communication in Serbian democracy – complex socio-economic environment that threaten traditional media and influence the use of the global network, non-existence or disrespect for public debate or hiding behind anonymity that breeds extremism. Perhaps the most important flaw in the Serbian political life is the lack of support for consultative and participatory model of communication with the public. Instead, indirect information through traditional media still prevails and this is subjected to various non-media influences of the political elite and private businesses.

Further investigation of the Serbian political scene should examine current use of new technologies for enabling two way communications between power holders and citizens as it is the precondition for democratic development. There is also a need to analyse positive examples of respectful and responsible treatment of prevailing opinion of the majority by decision makers.

Keywords: communication, information and communication technology, the Internet, democracy, public opinion, new media, social media

---

* Овај рад је примљен 18. априла 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 04. септембра 2013. године.